

Важка стежка до храму... Спогади очевидця відродження УАПЦ у Чернігові: 1990 – 1991 рр.

Шумило С. В. Важка стежка до храму... Спогади очевидця відродження УАПЦ у Чернігові: 1990 – 1991 рр. // Цеглинка для рідного храму. Історія відродження Чернігівської єпархії (1989 – 2002 рр.) : зб. матеріалів / Ю. О. Соболев, В. Ф. Чепурний. Чернівці: Вид-во "Десна - Поліграф", 2020. С. 136 – 172.

У кожного свій шлях до Бога... У одних він полегшений через релігійне виховання з дитинства за допомогою віруючих батьків та близьких, у інших, позбавлених такого «привілею», поєднаний з безкінечними пошуками та митарюваннями... Часто такі пошуки вистрадані через численні внутрішні переживання, травми, помилки, спотикання та розчарування. У часи панівної богоборчої атеїстично-комуністичної ідеології та заборон будь-якої віри і релігії цей шлях був особливо важким. Радянська імперія була перетворена на суцільну «духовну пустелю», де окрім богоборчо-атеїстичного дурману та зомбування будь-яка альтернативна думка, зокрема релігійна, сприймалась як виклик системі. За безневинне носіння хрестика на шії, а тим паче за висловлювання «релігійних забобонів», багато хто ще в недалекі 1980-ті рр. мав серйозні проблеми на роботі або у навчальних закладах. За цим слідували численні сексоти, співробітники КДБ, компартійні та комсомольські активісти. Тоталітарна комуністична система намагалась тримати людей в страху. І хоч остаточно релігійні традиції і цінності вона так і не змогла витравити в душі народу, проте нанесла серйозну духовну травму, позбавивши більшість людей внутрішнього духовного стрижня.

Віра в Бога як світогляд, як спосіб життя, поведінки та мислення, як найвища цінність і правда в суспільній та культурній сферах в СССР жорстко винищувалась. Нас роками, десятиліттями вчили не думати, не мати віри та власних думок, власних поглядів, переконань, ідей. Нам згори нав'язували примітивний атеїстичний стандарт і одноманітність, ізолюючи від будь-якого світоглядного розмаїття.

Той сімдесятилітній советський атеїстичний експеримент не дався дарма. Як заявляли самі ж компартійні ідеологи, їм вдалося витворити, селекційно вивести відверто нову формацію – «советську людину» (*homo sovieticus*) з власною, відмінною від стародавньої, неповноцінною ментальністю, свідомістю, психікою, світосприйняттям та підходом до вирішення життєвих проблем. Найголовніша риса людей такої формації полягала у легкому пристосуванстві до будь-якої неправди, спущеної згори, у боязні правди і навіть неприязні до неї на рівні підсвідомості. Інша суттєва її ознака – духовна і культурна вихолощеність та внутрішня пустота. На це була спрямована уся система советського експериментального виховання – через партійні ЗМІ, школи та інститути, піонерські, комсомольські та партійні «ячейки», регулярні уроки «політінформації» та лекторії атеїстичного товариства «Знання», обов'язкове залучення до травневих та жовтневих комуністичних святкувань і т. п. Життя радянського суспільства було наскрізь просякнуте безбожною пропагандою.

Це був справжній «вавілонський полон». Спроби внутрішньої втечі, виходу і звільнення від якого неодмінно вимагали своєрідного «дисидентства», внутрішніх духовних пошуків, переоцінки цінностей, а отже і навернення до Бога, що несумісне було з панівною комуністично-богоборчою ідеологією.

Але ж «душа за природою християнка» (*anima naturaliter christiana*), як казав давньоримський мислитель Тертуліан. Віра закладена в самій природі людини. Навіть та, яка думає, що є невірною, насправді вірить... Це закон природи людського буття. Від раннього дитинства і протягом всього життя у кожної людини неодноразово відбуваються особистісні зустрічі з Богом, навіть якщо вона не помічає цього. Дух, душа завжди є первинними над тілом, а вони неодмінно прагнуть до свого першоджерела – Творця. І тут, у сфері духу і душі, безсила будь-яка тоталітарна система та ідеологія. Навіть позбавлена ззовні такої можливості, перебуваючи в «духовній пустелі» та неволі, душа сама, хоч інколи, потребує доторкнутись до благодатних джерел віри...

Саме такий внутрішній пошук сенсу життя, вищої правди, віри і Бога був характерний для багатьох з нашого покоління 1980-х. Однозначно, він не був прямим і легким. У кожного він був свій. На цьому шляху було чимало спотикань, помилок, відхилень і розчарувань... Але це був щирий порив вирватись з того безбожного «вавілонського полону», богоборчого «царства п'їтьми і олжі», в якому перебували всі ми, наші батьки й діди протягом майже цілого століття.

Духовні шукання 1980-х

В моїй родині, особливо від бабусь, я з дитинства чув про Бога та православну віру. Тому навіть коли ходив до дитячого садочка, а потім і в школі намагався носити хрестик і відвідувати церкву. Проте в радянській школі релігійні симпатії школярів навіть в 1980-ті піддавалися висміюванню і цькуванню, тож за носіння хрестика у школі мене навіть якось побили...

Наша родина тоді у Чернігові жила поруч з Троїцьким монастирем, який до 1988 р. був закритий і на його території в малопристосованих умовах жили «пролетарські» сім'ї простих людей. З дитинства я фактично ріс на території колишнього Троїцького монастиря, посеред закритих храмів та інших монастирських будівель. Все це відклало якийсь особливий відбиток на мою дитячу свідомість і пам'ять. Дуже добре пригадую, як ще коли ходив до дитсадка, то під стінами зачиненого Троїцького собору я часто бачив якихось бабуть у чорних хустинках, які навколішках стояли і молилися біля віконця до підземної крипти з задньої сторони собору. У тому вікні я бачив якусь гробницю, яка на мене тоді справила дуже сильне враження. Вже значно пізніше я дізнався, що то була гробниця прп. Лаврентія (Проскури) Чернігівського, а ті бабці – то його духовні чада і колишні катакомбні монахині... До однієї з них, яка жила поруч з монастирем, я навіть якось випадково потрапив у гості... Копіюючи тих бабуть, я теж майже щодня вдома перед розп'яттям, яке висіло у нас вдома, ставав навколішки молитись і хреститись, навіть ще не розуміючи тоді до кінця, що і чому так роблю... Мені було тоді десь років п'ять. Розп'ятий на хресті «чоловічок» якимсь незбагненим чином притягував мою дитячу увагу, навіть попри те, що у дитсадку, а потім і в школі чи не щодня доводилось чути, що «Бога нет!».

Троїцький собор у Чернігові, фото радянських часів

Розташований поруч з нашим будинком Троїцький монастир і його святині, навіть попри сплюндрованість і запустіння, весь час вабили мою дитячу уяву якоюсь своєю незбагненною таємничістю. Я намагався пролізти крізь щілини поміж поламаними дверима вівтарного приділу і подовгу роздивлявся обідрані фрески та деякі ікони, які ще збереглися в недіючому і закритому соборі... А ще поруч були Антонієві печери, куди я з самого дитинства також полюблив часто ходити...

Троїцький монастир у Чернігові, поч. 1980-х рр.

Ще дуже добре пам'ятаю, як мій рідний дід – герой Вітчизняної війни Андрій Федотович Савенко (1912 – 1988), який в 1937 – 1938 рр. відсидів у сталінських концтаборах як «ворог народу», разом зі мною ходив до церкви, щоб купити собі на похорон церковне поховальне покривало та інші церковні речі, необхідні для покладання до гробу небіжчика. Дідусь завчасно готувався до своєї смерті і сам собі купував на похорон

необхідні церковні поховальні атрибути. Це також справило на мене досить сильне враження... Він розповідав, як ходив до Троїцького собору ще до його закриття радянською владою і завжди зберігав у себе іконки, які колись після війни придбав саме у цьому соборі. Вони і досі зберігаються у нашій родині як особливі сімейні реліквії. Ще пригадую, як я розповів йому, що вчителька на уроці накручувала нас не святкувати Пасху і не їсти пасок, на що він засміявся і наказав ні в якому разі не слухати її...

Воскресенська церква у Чернігові – єдиний діючий храм у місті до 1988 р.

До 1988 року молодь намагалась всіляко не пускати до єдиної діючої у Чернігові невеличкої Воскресенської церкви. На Пасху міліція щороку чергувала перед цим храмом, не пускаючи молодих людей на пасхальну службу. Ситуація змінилася лише в 1988 р., коли в рамках т. зв. «перебудови» комуністична влада дозволила святкування 1000-ліття Хрещення Русі. Тоді, після багаторічних наполягань віруючих, нарешті відкрили у місті для богослужінь ще один храм – Троїцький собор, і я став навіть тікати у школу з уроків, щоб послухати зранку церковні молитви і піснеспіви. Дуже добре пам'ятаю відкриття і перше богослужіння у Троїцькому соборі у 1988 р. Посеред храму ще стояли дерев'яні реставраційні ліси, а сам собор був настільки переповнений людьми, що неможливо було поворухнутись; чимало хто непритомнів від тисняви та нестачі свіжого повітря. Переповнений людьми був і монастирський двір, хоча на вулиці стояв сильний мороз. Вже за кілька тижнів, 19 грудня, відбулося урочисте перенесення до Троїцького собору мощів святителя Феодосія Чернігівського. Добре пам'ятаю, як раку з мощами до монастиря привезли у звичайному радянському хлібному фургоні з написом «Хліб». Так само стояв сильний мороз і було багато снігу, але весь монастирський двір і сам собор був ущент переповнений тисячами людей, які зустрічали святиню.

Особисто для мене, не дивлячись на ще юний вік, святкування 1000-ліття Хрещення Русі здавалось найзнаменнішою подією, яка яскраво вирізнялась серед стандартних і одноманітних комуністичних свят і ювілеїв. На radoщах я купив тоді в храмі значок на честь ювілею з зображенням князя Володимира з Хрестом, і став носити його у школі. Якись комсомольці це дуже скоро помітили і прямо посеред школи побили, насміхаючись над моєю «забобонністю». Не знаю чому, але такі дії ще більше посилювали «упертість» і тягу до віри. Згодом я свідомо став відмовлятися носити піонерський червоний галстук, який вважав несумісним з носінням хрестика на шиї, через що почалося цькування мене ще й з боку вчителів.

У школі на всіх уроках в душі пануючої комуністично-атеїстичної ідеології нам постійно втовкмачували, що наука начебто доводить, що «Бога нет!». Що віра – то від малограмотності і невігластва. Вся система піонерсько-комсомольської роботи з учнями була спрямована на це. Але, пригадую, як саме у школі на уроці фізики мене особливо вразив почутий «Закон збереження енергії». Вчитель був переконаним атеїстом, але те, що він сказав, мене ще більше переконало в існуванні Бога та безсмертності людської душі. І хоч я не дуже любляв фізику, цей закон я тоді запам'ятав на все життя: «Енергія не виникає з нічого і не зникає в нікуди, а може лише перетворюватись з однієї форми на іншу». Отже, своїм дитячим розумом я це зрозумів так: людське життя існує через енергію в матеріальному тілі, вона «не виникає з нічого і не зникає в нікуди». Без цієї «енергії» неможливе людське життя. Без неї це мертва матерія, труп. Але тоді звідки ж береться у людини ця «енергія» і куди вона дівається після її смерті? Що ж є тією «енергією», яка живить людське тіло? Для мене стало очевидним, що ця «енергія» – це і є душа людини, а джерелом цієї «енергії», яка не виникає з нічого і не зникає в нікуди, є Сам Бог, як Найвища Енергія. Коли я запитав про це вчителя, він на мене сильно розлютився, сказавши, що я «нічого не тямлю». Але такий його аргумент мене не переконав...

Після Чорнобильської катастрофи серед людей якось особливо почало просинатись тяжіння до релігії. Та катастрофа зі своїми жахливими наслідками та приховування правди про неї підштовхнули

багатьох до зневіри у пануючу комуністично-атеїстичну пропаганду, до якогось внутрішнього пробудження, переоцінки цінностей і навіть навернення до віри в Бога. Серед мешканців Чернігова почали ширитись чутки, що від смертельної радіаційної хмари, яка рухалось на місто, всіх нас врятував небесний заступник міста – святий Феодосій Чернігівський. Хто це такий, багато хто тоді почув уперше. І одразу чимало людей стали намагатись потрапити до його мощів у єдину тоді в місті діючу маленьку Воскресенську церкву. Люди почали купувати іконки, задумуватись над «вищими сенсами», а ще почали намагатись спіймати через радіоприймачі закордонні «мутні хвилі», щоб почути правду про аварію на Чорнобильській АЕС. Слідом за цим поступово пішов і процес національно-культурного пробудження в суспільстві, переосмислення та повернення до національних першовитоків, коріння та самосвідомості.

Суттєвим поштовхом до цього якраз було святкування 1000-ліття Хрещення Русі та відкриття деяких храмів. Тоді по всьому СССР багато людей, які до того ніколи не ходили до церкви і фактично не мали уяви про віру, масово потягнулись до храмів, де вони досить часто прагнули побачити альтернативу існуючій системі, в якій багато хто почав розчаровуватись. Але, на жаль, радянське духовенство значною мірою виявилось не готовим до роботи з зовсім неосвіченими в вірі масами. Переважно звикле до обрядовіства та требовиконавства для малограмотних бабок, воно було ще не придатним до нових викликів та нової місії не тільки серед інтелігенції, але й серед молоді та простих людей. І за це їх важко засуджувати, адже вони так само були «продуктом радянського виховання», до того ж, за багато років шаленого тиску і репресій з боку комуністичного режиму – заляканих і відучених численними заборонами від проповіді та місії.

У той же час, за роки пануючого атеїзму, заборон і обмежень, у багатьох людей, особливо серед інтелігенції, важкі кроки на шляху особистісного внутрішнього самопізнання, духовних пошуків Бога і віри нерідко були поєднані з «дисидентством». Дуже часто вони були невід'ємними від прагнення внутрішньої свободи, правди як в духовному, так і в громадсько-політичному житті, поєднані з неприйняттям і протистоянням комуністичній богоборчій системі, «правозахисництвом» та зануренням в шукання власної національної ідентичності та самосвідомості. Це все були прояви внутрішніх духовних пошуків. По мірі воцерковлення ці люди починали звертатися в офіційну церкву, де нерідко натрапляли на нерозуміння, а подекуди й недоброзичливість з боку легального радянського духовенства, яке в переважній більшості боялося будь-яких форм «дисидентства» та інакомислення. Проходячи жорстку фільтрацію з боку відділу у справах релігій та КДБ, у місті на керівних церковних посадах не могло бути священників, які б переймалися християнською проповіддю і місією. Таких відсіювали або ламали ще на самому початку священницької кар'єри. У кращому випадку їх відправляли на віддалені і бідні сільські парафії. У місті ж давали можливість служити тільки тим, хто позитивно проявляв свою лояльність до правлячого режиму. Ніякими проповідями та місіонерством вони не займалися і навіть забороняли іншим. Як писав в одному зі звітів куратор релігійної політики в СРСР К. Харчев, їм вдалося виховати і сформувати новий тип «совєтського духовенства». Деяким з таких священників наприкінці 1980-х навіть дозволили стати депутатами місцевих рад, де вони в усьому підтримували комуністичну владу. Ще одним лихом тодішнього церковного життя у місті були малограмотні бабки, які у церквах поводитись неначе «власниці». Досить часто, коли після 1988 р. люди масово потягнулись до храмів, вони грубо сварили і виганяли з них молодь, яка не так була вдягнена, не так хрестилась чи поводитись... Це теж відкладало свій відбиток. Замість духовної альтернативи, проповіді любові і вищих сенсів, зовсім ще не знайомих з релігією радянські люди у храмах нерідко зустрічали недоброзичливість з боку обсілих навколо церковної «кормівки» тутешніх «обивателів». Замість іншого, альтернативного світу вони стикались з такими ж проявами радянської дійсності... На жаль, багато хто після такого «досвіду» перших у житті відвідин храму більше ніколи туди не пішов...

Так відбувалося, зокрема, й у Чернігові. На привеликий жаль, на той час серед місцевого духовенства не знайшлося пастиря, який зміг би духовно опікуватися інтелігенцією, духовно повести її за собою, разом з нею співпереживати і перейматись важливими духовно-культурними питаннями. Тому вона лишилась на самоті зі своїми переживаннями і пошуками, почавши самотужки реалізовувати задоволення своїх духовних потреб.

У цей час (1980-ті рр.) у Чернігові існував неформальний гурток «дисидентствующої» творчої інтелігенції, в якому, серед іншого, активно переймалися філософсько-релігійними питаннями. До цього гуртка належали художник Дмитро Попружний та археолог Юрій Шевченко, Юрій Шульга, Георгій Калфов, Віталій Шумило та інші. Збирались вони по квартирах, у «чайній» на Серьожнікова та у кав'ярні біля Валу. В самвидаві вони читали та поширювали філософсько-релігійну літературу, яку тоді ще неможливо було придбати, влаштовували закриті релігійно-філософські диспути тощо. Тематика обговорень була різнобарвна – від різних вчень і течій християнства до східних релігій... В добу атеїстичного «духовного вакууму», заборон та однонамірності хотілося пізнати все, що виходило за рамки пануючої і єдино дозволеної комуністичної ідеології... На ці «тусовки» ходив і я, пропитуючись тими розмовами і дискусіями. Там я вперше дізнався про таку християнську містичну практику, як ісихазм та Ісусова молитва, а також про Святу Гору Афон. У Дмитра Попружного, який у колі місцевої інтелігенції мав прозвісьско «Християнин», вдома зберігалась велика бібліотека самвидаву релігійно-філософського змісту, яка під час обшуку була вилучена співробітниками КДБ. У нього можна було почитати вкрай рідкісний по тих часах самвидав на будь-яку релігійну тематику, від творів святих отців православ'я до праць індуїстських та буддистських мислителів. Також у Чернігові існував молодіжний неформальний літературний гурток «Побѣг», в рамках якого так само по квартирах та у

кав'ярні біля Валу збиралась творча молодь, читали і писали вірші, слухали музику, поширювали самвидав, а також влаштовували філософсько-релігійні диспути. Це була неформальна спроба мати хоч якусь альтернативу комсомолу. Серед лідерів цієї молодіжної групи були мій брат Віталій Шумило та Володимир Дуплік. У 1989 р. вони створили у місті опозиційно-правозахисну організацію «Центр демократичних ініціатив» (ЦДІ), а згодом і чернігівське відділення всесоюзної антирадянської партії «Демократичний Союз» (ДС), яку очолювала відома дисидентка Валерія Новодворська. Можливо, існували у Чернігові у 1980-ті й інші неформальні гуртки серед місцевої інтелігенції, в яких переймалися релігійно-філософськими темами і влаштовували диспути, але мені вони не були відомі.

У пошуках віри чимало хто з нас цікавився тоді різними релігійними течіями і вченнями. Зокрема, ходили послуhati проповіді баптистів та кришнаїтів, нелегальні громади яких також існували у Чернігові. Там теж, на відміну від «радянських православних», проводились релігійні диспути, читались лекції та проповіді. Але це вже були не зовсім вільні і творчі обговорення, адже основною метою було загітувати, переконати та залучити людину до своєї конкретної конфесії чи течії... В тих проповідях, попри багато правильних слів, на підсвідомому рівні відчувався якийсь тиск на внутрішній вибір та внутрішню свободу, що одразу відштовхувало. Це чимось нагадувало той самий комунізм, тільки навпаки.

«Пізнайте істину, і істина зробить вас вільними» (Іоан. 8:32), адже, «де Дух Господень, там свобода» (2 Кор 3:17). У наших духовно-творчих пошуках ця євангельська внутрішня свобода здавалась головною ознакою, яка якісно мала відрізняти від тоталітарного мислення.

Наприкінці 1980-х Чернігівщина вирізнялася не тільки «провінційністю», але й особливою «застійністю». До початку 1990-х область вважалась одним з показових «комуністичних заповідників». Не в кращому стані тут перебувало і духовне життя, яке місцеві органи КДБ намагалися тримати під контролем.

Природно, що така ситуація не могла задовольнити багатьох щиро шукаючих віри і правди Христової новонавернених християн-неофітів. Ось лише кілька прикладів. 7 листопада 1989 року в день пам'яті жовтневого більшовицького перевороту наша група молодих людей звернулася до Чернігівського єпархіального управління з проханням відслужити панахиду за всіма невинно убієнними в роки червоного терору мучениками християнськими. За відправлення панахиди ми готові були заплатити необхідні гроші. Але керівництво єпархії в панахиді відмовило. Більш того, про це було подано звіт в обласне управління КДБ, через що у деякого з молодих людей виникли проблеми в інституті. Тоді ж на території Троїцького монастиря, навпроти кафедрального собору, на вході до будівлі Чернігівського єпархіального училища на день жовтневої революції було демонстративно вивішено червоні прапори. Щоб хоч якось церковно пом'янути мучеників, молоді люди змушені були на загальній панахиді подавати записочки за упокій з перерахуванням тільки одних імен. Трохи пізніше, коли 14 грудня 1989 р. помер відомий правозахисник і дисидент Андрій Сахаров, наша молодіжна група знову звернулася до єпархіального управління з проханням відслужити панахиду, на що було дано згоду лише після надходження офіційного дозволу з облуправління КДБ. У тому ж 1989 р. чернігівський архієпископ Антоній (Вакарік) відкрито закликав мешканців міста голосувати за комуністів на виборах до Верховної Ради СРСР. Так само він закликав у наступному 1990 р. голосувати за комуністів під час виборів до Верховної Ради УРСР, а ще згодом все місто було заклеєно листівками за його підписом із закликом від імені Церкви прийти на референдум і проголосувати за збереження Радянського Союзу на чолі з КПСС.

Ці та багато інших фактів викликали подив і несприйняття в серцях щиро шукаючих молодих віруючих людей, а у інших – зневіру. Деякі тоді під впливом таких дій зовсім розчарувались у вірі та Церкві. Інші стали ходити до переслідуваної радянською владою Катакомбної Істинно-Православної Церкви (ІПЦ), яка перебувала в єднанні з РПЦЗ, а інші стали шукати можливості приєднатись до нововідроджуваної Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ), про яку дізнавались з самвидаву, зарубіжної періодики і навіть атеїстичних словників.

Таке розділення торкнулося навіть нашої родини. Мій брат, Віталій Шумило, який був організатором у місті опозиційно-правозахисної антирадянської організації «Центр демократичних ініціатив» (ЦДІ) і якого судили 1 листопада 1989 року за спробу організації несанкціонованого мітингу в Чернігові, відвідував богослужіння Катакомбної Істинно-Православної Церкви (ІПЦ). Я ж, також відвідуючи катакомбні богослужіння, мав сподівання, що в Україні має відродитись власна Українська Церква, яка перебувала б у єднанні з ІПЦ-РПЦЗ і так само стояла б на позиціях несприйняття богоборчого комунізму. Дізнавшись з самвидаву та атеїстичних словників про знищену колись комуністичним режимом УАПЦ, я став сприймати її як український аналог ІПЦ-РПЦЗ.

Перші ініціативи

Наприкінці 1989 р. я вперше дізнався, що у Києві та Львові діє ініціативний комітет відродження УАПЦ, до якого приєднався з РПЦ єпископ Житомирський і Овруцький Іоанн (Боднарчук). Довідавшись про це, я одразу пішов у Троїцький собор, щоб придбати церковний календар за 1989 р. та подивитись на портрет цього архієрея...

У цей час я вже належав до молодіжного крила Української Гельсинської Спілки (УГС), на базі якого у Чернігові на початку 1990 р. було створено першу молодіжну антирадянську організацію – «Спілку Незалежної Української Молоді» (СНУМ). Також я регулярно відвідував зібрання Товариства української

мови ім. Т. Г. Шевченка, куди мене вперше запросив Валерій Сарана. Кілька місяців я лише приходив послухати просвітницькі лекторії і обговорення, а з березня 1990 року вже став і дійсним членом Товариства.

Посвідчення Сергія Шумила від 22 березня 1990 р. про членство в Товаристві української мови ім. Т. Г. Шевченка

Я шукав у Чернігові однодумців, які б так само мали внутрішні духовні шукання і мали б зацікавлення до української православної традиції. На моє здивування, таких людей тоді було не дуже багато у місті. Одним з небагатьох таких молодих людей виявився Славко Логін – також член СНУМу і редактор СНУМівської самвидавної газети «Деснянські хвилі». Він був активним членом Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка. Близьким за поглядами з нами виявився також старший за нас художник-дисидент Дмитро Попружний, який на перших порах активно підтримав ідею відродження УАПЦ.

Активісти Чернігівського крайового осередку СНУМу під час акції на Валу, 9 березня 1990 року. На фото у першому ряду зліва на право: 1. Сергій Шумило, 2. Сергій Потапенко, 3. ...?, 4. Андрій Засць. У другому ряду тримають синьо-жовті прапори (зліва на право): 1. Василь Ведерніков, 2. Олександр Вологжанін, 3. ...?, 4. Ростислав Яременко (без прапора).

Тоді ж ми дізнались, що 28 січня 1990 р. під час встановлення пам'ятного хреста у Крутах там побував український священик з Києва, який взяв участь у освяченні хреста і служінні панахиди по вбитих більшовиками у 1918 році студентах. На Крутянську жалобу тоді з'їхалося понад 300 осіб з Ніжина, Чернігова, Києва, Львова та інших міст. Це був перший за багато років випадок на Чернігівщині, коли тут відкрито служили церковну панахиду по жертвах комуністичного режиму. На жаль, сподіватись на такий крок з боку

місцевих священиків РПЦ було неможливо, тому цим ще більше нас стала вабити УАПЦ, про яку ми чули, що вона була знищена і заборонена комуністичним режимом.

Молебень під час встановлення пам'ятного хреста у Крутах, 28 січня 1990 р.

Крім того, духовенство і вірні нововідроджуваної УАПЦ брали активну участь у «живому ланцюгу єднання» між Києвом і Львовом, який відбувся 21 січня 1990 р. з приводу річниці Акту Злуки між УНР та ЗУНР. Інформація про це швидко донеслась і до Чернігова, представники демократичних сил якого так само брали участь у ньому.

У цей час вже у різних регіонах України на хвилі зростаючих національно-патріотичних та антикомуністичних настроїв почалося стихійне формування громад УАПЦ. Найбільше їх виникло в Галичині. Підтримку відродженню УАПЦ висловили українські національно-демократичні організації Українська Гельсинська Спілка (УГС), Народний рух України за перебудову, Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка, Спілка Незалежної Української Молоді та інші. До початку 1990 року УАПЦ вже налічувала близько 200 парафій і громад, переважно в Західній Україні.

Проте в самому Чернігові до березня 1990 року спроб створити громаду УАПЦ ще не було. Більше того, на день смерті Т. Г. Шевченка 10 березня 1990 р. Товариство української мови офіційно замовило панахиду по поету у Троїцькому соборі РПЦ. Після певних вагань та консультацій з владою, керівництво єпархії таки погодились відправити панахиду. На неї через пів міста пішки прийшли кілька сотень людей, які несли кілька синьо-жовтих прапорів і портрет Кобзаря. Серед них тоді ніс прапор і я. Але при вході на територію Троїцького монастиря несподівано виникло непорозуміння з місцевим церковним керівництвом, яке заборонило заносити на територію прапори і портрет поета. Після нетривалої суперечки люди погодились згорнути прапори і прибрати портрет, після чого в соборі почалося служіння панахиди. Проте цей інцидент залишив осад...

Якраз у березні 1990 відбулися вибори до Верховної Ради УРСР і місцевих Рад народних депутатів. Під час цих виборів в Чернігівській єпархії активно агітували людей голосувати за комуністів. Деякі з місцевих священиків навіть стали депутатами місцевих рад, де вони в усьому підтримували комуністичну владу.

Після цього більш активно пішли розмови про потребу мати у Чернігові українського священика, який міг би опікуватись духовними потребами української громади міста і не був пов'язаний з компартійною номенклатурою та КДБ.

Невдовзі така ідея нами була висловлена під час засідання Чернігівської крайової організації СНУМу у березні того ж 1990 року. На це засідання були привезені з Києва самвидавні газети УАПЦ «Наша віра – Православ'я», редаговані відомим дисидентом, філософом і письменником Євгеном Сверстюком. Серед присутніх були я та Славко Логін, ми давно вже виявляли цікавість до УАПЦ. Обговоривши зміст цих видань, було запропоновано налагодити співпрацю з київським комітетом відродження УАПЦ та редакцією газети «Наша віра» задля її розповсюдження у місті, а також прийнято рішення про підтримку відродження УАПЦ на Чернігівщині. Цю ідею підтримав співголова чернігівського СНУМу Василь Ведерников, тоді як інший співголова – Сергій Потапенко висловився за підтримку УГКЦ і запропонував на базі Чернігівського осередку СНУМу створювати громаду саме УГКЦ. Така ідея викликала сперечання, яке вилилося у справжні «теологічні диспути» щодо вибору між православ'ям та греко-католицизмом. Не маючи іще достатніх

теологічних знань, я з юнацькою щирістю відповів своїм опонентам на чолі зі священником УГКЦ, що «мої предки споконвіку були православні козаки, які боронили православну віру, тому зречтися православ'я для мене все одно, що зречтися своїх предків та свого коріння». На тому спроби переконати мене перейти до УГКЦ скінчилися. В результаті сперечань було вирішено, що кожен з членів СНУМу самостійно вирішує, до якої конфесії йому належати. Також було запропоновано запрошувати до Чернігова на зібрання СНУМу як священників УАПЦ, так і УГКЦ, щоб проводити релігійно-катехизаційні диспути, лекції та семінари серед молоді. Проте надалі керівники чернігівського СНУМу стали запрошувати до міста лише священника УГКЦ о. Зварича, через що серед деяких СНУМівців виникли розбіжності на релігійному ґрунті. Згодом частина членів СНУМу на чолі з С. Потапенком створила в місті окрему громаду УГКЦ.

У березні-квітні 1990 р. ми зі Славком Логіним почали ініціювати питання створення першої громади УАПЦ у Чернігові. Славко почав пробувати формувати громаду, а я передрукував на друкарській машинці з газети «Наша віра – Православ'я» (№ 2 – 3, за жовтень – листопад 1989 р.) текст звернення до Верховної Ради СРСР та УРСР про легалізацію УАПЦ в Україні і почав під час мітингів та інших акцій, зокрема й на зборах Товариства української мови, у «Гайд-парку» та ін., збирати серед людей підписи під цим зверненням, роз'яснюючи, що це за церква.

Зокрема, у тексті звернення йшлося про таке:

«Ми, що підписалися нижче, звертаємось до Верховної Ради СРСР з проханням зареєструвати громади Української Автокефальної Православної Церкви та повернути незаконно відібрані у неї храми... Свобода совісті та релігії є першим незнищимим правом людини. Цього права не уникнути і не обійти жодній владі. Невизнання УАПЦ не має під собою юридичних та моральних підстав. Питання відродження традиційної для нашого народу Української Православної Церкви нині ставиться тисячами вірних, завтра його підіймуть мільйони вірних і співчуваючих. Ми ставимо це питання перед Верховною Радою СРСР і вимагаємо його законного вирішення».

Підписи під цим зверненням я збирав серед знайомих членів Товариства української мови, Руху, УГС, СНУМу, ДС, інших громадських активістів та мешканців міста. За пару місяців я назбирав понад 500 підписів за відновлення та легалізацію УАПЦ.

Ідея відродження УАПЦ тоді знайшла активну підтримку в усіх національно-демократичних організаціях міста.

Вагомим центром українського культурного життя у Чернігові на початку 1990 року було Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка, при якому щотижня проводилися просвітницькі лекторії. Нерідко торкалися на них і тем релігії, хоча більше з історично-культурологічної сторони. Тож природньо, що саме на Товаристві питання відродження УАПЦ з кулуарних обговорень було винесене на ширший загаль. І після того як у Товаристві це було підтримано, то саме серед його членів і почали формувати першу громаду УАПЦ. Підписи під зверненнями про створення громади збирали прямо в залі БК «Будівельників», де проходили тоді щотижня засідання Товариства. Не всі члени Товариства перейнялися релігійною тематикою, але саме серед багатьох з них переважно було зібрано кістяк громади. Зокрема, тут до громади УАПЦ приєдналася Надія Никонівна Лук'яненко – колишня дружина Левка Лук'яненка, вона згодом і стала головою громади УАПЦ. Також активно долучилися Василь Чепурний та Володимир Ступак, деякі інші представники НРУ та УГС.

Ніхто не вважав, що це був розкол з Чернігівською єпархією РПЦ, оскільки, попри численні звернення з проханнями про надання духовної опіки для української інтелігенції міста, в самій єпархії відсторонювались і уникали не тільки такої духовної опіки, але й навіть контактів, побоюючись недоброчинної реакції з боку КДБ та місцевої компартійної номенклатури. Неодноразово на збори Товариства української мови запрошували з Чернігівської єпархії священників, але жоден з них ніколи так і не прийшов... Кидалась у вічі невідповідність тому, як в Євангелії описувалося, що апостоли навіть без запрошень йшли проповідувати по форумах та майданах під час зібрань, які там проводились. А тут священники не хотіли (чи боялись) приходити, навіть коли їх запрошували... У такій ситуації українська громада міста вимушена була звернути свої погляди у бік УАПЦ.

Події суспільно-політичного та національно-релігійного відродження тоді розвивались досить спонтанно, стрімко та бурхливо. Це була стихія, яку після входження в дію вже не під силу було зупинити ніякими обмежувальними та репресивними заходами агонізуючої у передсмертних конвульсіях комуністичної системи. Як писав колись про історичні події ХХ ст. філософ С. Л. Франк, «ми захоплені якимось бурхливим виром... Не ми творимо історію, але вона несе нас».

Вже 5-6 червня 1990 р. у Києві в Центральному будинку кіно відбувся I-й Всеукраїнський Собор УАПЦ, на якому вперше в історії України було обрано Патріархом Київським і всієї України митрополита Мстислава (Скрипника). Також архієпископа Іоанна (Боднарчука) було підвищено до сану митрополита та проголошено «Місцєблостителем Київського Патріаршого Престолу». Був затверджений Статут УАПЦ та прийняті інші важливі рішення. Собор проходив в атмосфері національно-патріотичної ейфорії та романтичного піднесення. Всього у ньому брало участь близько 400 осіб, серед яких було чимало членів Товариства української мови, УГС, НРУ, СНУМ та інших.

Президія I-го Всеукраїнського Собору УАПЦ, Київ, 5-6 червня 1990 р.

Від Чернігова у Соборі УАПЦ брали участь п'ять осіб: Дмитро Попружний, В'ячеслав Логін, Сергій Шумило, Юрій Шульга та О. Алдошин (останнього під час Собору викрили як провокатора).

Для мене це була перша в житті участь у такому великому церковному заході. На Соборі я був безпосереднім очевидцем і учасником багатьох подій, обговорень і прийнятих рішень. Там я особисто познайомився та спілкувався з митрополитом Іоаном (Боднарчуком), який тоді подарував мені українську Біблію з власним дарчим написом, а також з протоієреєм Володимиром Яремою, Євгеном Сверстюком, Володимиром Котельницьким та багатьма іншими.

До участі у Соборі УАПЦ я був делегований Чернігівською організацією СНУМ. На Собор я привіз понад 500 підписів мешканців Чернігова під зверненням до Верховної Ради СРСР та УРСР про легалізацію УАПЦ в Україні. Проте із цими підписами під час Собору стався неприємний інцидент – їх намагався викрасти О. Алдошин і від свого імені передати митр. Іоану (Боднарчуку), через що і було викрито, що він був провокатор, який хотів очолити рух УАПЦ на Чернігівщині...

Перша служба УАПЦ в соборі Святої Софії у Києві під час I-го Всеукраїнського Собору УАПЦ, Київ, 6 червня 1990 р.

На Соборі ми познайомилися з молодим єпископом Романом (Балашуком) з Івано-Франківщини, який напередодні митр. Іоанном (Боднарчуком) був висвячений на єпископа Чернігівського і Сумського. Ми його запросили відвідати Чернігів і просили допомогти створити у місті першу громаду УАПЦ.

Тоді ж, на Соборі, митр. Іоан (Боднарчук) привселюдно оголосив, що начебто УАПЦ перебуває у канонічному єднанні з РПЦЗ та Катакомбною Істинно-Православною Церквою, а в перших єпископських свяченнях начебто брав участь єпископ РПЦЗ. На жаль, в подальшому ці свідчення не підтвердились, що особисто для мене стало причиною серйозного розчарування...¹ Але то було згодом.

А тоді ми піднесено й щиро були сповнені вірою і надією на відродження незалежної України та Української Церкви, на творення нового майбуття, зокрема й духовно-культурного та релігійного, що, як вміли і могли, намагалися виборювати. Ми мріяли відродити «чисту Церкву», не заплямовану співпрацею з комуністичною владою і де б соборноправність та євангельське місіонерство були б поєднані з національною ідеєю та любов'ю до України.

Творення громади

Активне творення громади УАПЦ у Чернігові почалося вже після червневого Собору УАПЦ, коли на засіданні Товариства української мови було розказано про результати Собору і призначення Чернігівського єпископа УАПЦ. Почалася довга бюрократична волокита щодо реєстрації громади («двадцятки») в місцевих органах радянської влади і передачі їй одного з недіючих храмів міста. Серед таких розглядались Катерининська церква, Борисоглібський собор та П'ятницька церква, а також зовсім не придатні на той час для здійснення богослужінь Казанська церква та Успенський собор Єлецького монастиря. Невдовзі з членів Товариства української мови, НРУ, УРП, СНУМ, ДС та інших організацій було сформовано чотири громади УАПЦ, які подали заяви на реєстрацію та передачу недіючих храмів міста.

Місцева влада одразу відреагувала кампанією цькування та поливання брудом у місцевій компартійній пресі. В одній з таких статей під назвою «Хто вони, автокефали?» у органі Чернігівського обкому КПУ «Деснянська правда» писалося:

«Все частіше згадується така релігійна конфесія, як Українська православна автокефальна церква. І якщо ще зовсім недавно про неї можна було знайти дані лише на сторінках спеціальних довідників, словників чи спеціалізованої релігійної літератури, то сьогодні інформація про цей різновид православ'я все частіше потрапляє в газети і журнали, в повідомлення засобів масової інформації. Не залишають поза увагою цю специфічну релігійну течію і такі політизовані організації, як Рух, СНУМ, УРП... Не стали винятком у цій справі і ті наші місцеві організації, які до недавнього часу мали статус неформальних... Отже, автокефали знову подають голос. І якщо дотримуватись того правила, що святе місце пустим не буває, то знайшовся і новий лідер, або, як він себе назвав, "першоієрарх" УАПЦ» («Деснянська правда», 7 жовтня 1990 р.).

У той час, окрім громади УАПЦ, нами у Чернігові було вперше створено Чернігівський осередок Всеукраїнського братства Апостола Андрія Первозванного УАПЦ. Це братство виникло наприкінці 1989 р. у Львові, фактично перебравши на себе функції Комітету відродження УАПЦ. До складу проводу Братства ввійшли Євген Сверстюк, Володимир Котельницький, Богдан Рожак, Сергій Макаренко, Юрій Ісиченко, Святослав Ярема та інші. У своїй діяльності воно ставило за головну мету відновлення церковного життя на

¹ Автор цієї статті С. В. Шумило, зібравши в РПЦ-РПЦЗ свідчення про самозванство і невизнання єпископства Вікентія Чекаліна в РПЦЗ, намагався ознайомити з ними патр. Мстислава, єп. Антонія Масендича, єп. Володимира Романюка, Євгена Сверстюка, Володимира Котельницького та інших. З цією метою особисто кілька разів їздив до Києва, де передав керівництву УАПЦ цілу папку з матеріалами про самозванство та неканонічність В. Чекаліна. На той час Чекаліна планували призначити в УАПЦ єпископом Одеським та Чорноморським.

засадах соборноправності та української церковної самобутності. У Чернігові місцевий осередок Братства на перших порах очолив В'ячеслав Логін, а обов'язки секретаря було доручено виконувати мені. Делегації чернігівського братства у складі В. Логіна, С. Шумила, Д. Попружного, О. Сіренка та інших брали участь у Києві у II-й та III-й Всеукраїнських конференціях Братства Апостола Андрія Первозванного в 1990 та 1991 рр. При чернігівському братстві було розпочато створення першої у місті релігійно-філософської бібліотеки УАПЦ, завідувачем якої було обрано також мене. З метою збирання для бібліотеки релігійної літератури розсилалися листи до закордонних релігійних центрів УАПЦ, РПЦЗ, УГКЦ, РКЦ та інших, звідки від діаспори почала потроху надходити релігійна література. Так було покладено початок зв'язків з діаспорою.

Проводилась нами і духовно-культурна просвітницька діяльність. Зокрема, ми привозили з Києва та розповсюджували серед мешканців міста газету УАПЦ «Наша віра», з редактором якої Євгеном Сверстюком у нас тоді налагодилась тісна співпраця і дружба. Пригадую, як Євген Сверстюк на наше запрошення приїхав до Чернігова. Я разом зі Славком Логіним зустрів його на автовокзалі, потім зробили екскурсію по історичних пам'ятках Чернігова, а увечері відбувся його творчий вечір у музеї Коцюбинського, на який прийшло дуже багато людей. Він розповідав про творчість «шістдесятників», про свого друга Василя Стуса та про своє ув'язнення в радянських таборах, про відродження УАПЦ та багато іншого. Було багато запитань, по закінченні люди підходили до нього і просили автограф. Під час вечора ми безкоштовно роздавали всім присутнім редаговану паном Євгеном газету «Наша віра», на якій люди і просили поставити автограф. З того часу спілкування і дружні стосунки з Євгеном Олександровичем я підтримував до останніх років його життя.

Оскільки у цей час у Чернігові не було свого священика УАПЦ, я продовжував відвідувати богослужіння катакомбної громади ІПЦ-РПЦЗ. Участь у таємних літургіях Катакомбної Церкви, спілкування з багатьма її старенькими послідовниками, чимало з яких за віру пройшли в сталінські часи гоніння, репресії і концтабори, сприяли моєму більш глибокому воцерковленню та набуттю духовного досвіду і знань. Цей духовний досвід відклався у моїй свідомості і пам'яті на все життя. Напевно, найбільше мені запам'яталась моя перша сповідь у старенького катакомбного священика о. Нестора, який приїздив з Кубані. В радянські часи він піддавався арештам і тортурам за віру, але лишився незламним і продовжував своє таємне служіння. На моїй сповіді перше, що він запитав у мене: «Чи каєшся, що був «октябрюнком», «піонером» і «комсомольцем» і що давав їхні безбожні клятви?». Покаяння у цьому гріху, зречення від комуністичних клятв та очищення від них у Катакомбній Церкві було важливою умовою для визнання себе християнином та допуску до причастя. Коли я сказав, що принципово не був «комсомольцем», він радісно сказав «Слава Богу!» і перехрестився. Потребу покаяння за гріх співучасті у комуністичних ритуалах я більше не чув ніде і ніколи, тоді як це є вкрай принциповим питанням до цього часу. Довелося мені тоді знати і багатьох інших катакомбних сповідників, які були носіями живої безперервної церковної традиції ще з «дорадянських» часів. Серед них, зокрема, варто згадати духовну доньку оптинського старця прп. Нектарія і останню монахиню Дивейського монастиря матушку Серафиму (Куркай), а також таємно рукоположеного катакомбним архієпископом Антонієм (Голинським-Михайловським) старенького отця Антонія, який все життя принципово відмовлявся приймати радянський паспорт, як і багатьох інших. Спілкування з ними мало в ті часи дуже важливе значення для мого духовного становлення та подальшого вибору. Про цей досвід більш детально описано в моїй книзі «В катакомбах» (Луцьк, 2011 р.).

Варто відзначити, що у 1990 році новостворена чернігівська громада УАПЦ і чернігівська громада ІПЦ-РПЦЗ досить дружньо взаємодіяли. Деякі члени громади ІПЦ навіть погодились записатись у члени громади УАПЦ, щоб тим самим допомогти подати списки «двадцятки» задля її реєстрації. Надавали вони допомогу і церковною літературою для бібліотеки УАПЦ. Окрім того, за допомоги чернігівської громади ІПЦ в 1990 р. у Чернігові було вперше самвидавом видано український православний молитовник УАПЦ. Це було перевидання діаспорного видання УАПЦ, яке члени громади ІПЦ тоді безкоштовно допомогли розмножити для членів громади УАПЦ. Допомогали вони також виданням листівок про правила поведінки у храмі та іншим. У той час в обох громадах вірили, що невдовзі відбудеться поєднання між УАПЦ та ІПЦ-РПЦЗ, проте такі сподівання не справдилися і з часом існуючі розбіжності між юрисдикціями ще більше поглибились.

Комуністична влада тривалий час категорично відмовлялась реєструвати у місті громаду УАПЦ та передавати їй якийсь з недіючих храмів. Через це у Чернігові активісти громади УАПЦ та національно-демократичних сил (НРУ, УРП, СНУМ та ін.) писали численні звернення та влаштували під стінами міської влади пікети з плакатами про вимогу дозволити відновлення церкви.

Перший молебень УАПЦ у Чернігові був відправлений у липні 1990 року під стінами недіючої тоді церкви свв. Михайла і Федора єпископом Чернігівським і Сумським Романом (Балашуком), який приїхав на започаткування національно-демократичними силами культурно-просвітницького походу-рейду по селах і містах області під назвою «Дзвін-90». Про перший приїзд єпископа УАПЦ до Чернігова домовлялись через Товариство української мови та НРУ Василь Чепурний та Володимир Ступак. Потім єпископ Роман так само очолив велелюдний молебень у Батурині, відправивши тут першу панахиду по гетьману Івану Мазепі. Похід «Дзвін-90» пройшов багатьма селами і містами Чернігівщини, зробивши вагомий внесок у національно-культурне і духовне пробудження місцевого населення. Проте єпископ Роман не лишився у Чернігові і надалі продовжував своє служіння переважно на Західній Україні, більше так і не відвідавши місто своєї титулярної кафедри.

Перша панахида на Чернігівщині по гетьману І. Мазепі, яку справив єпископ УАПЦ Роман (Балащук) у Батурині, липень 1990 р.

З другої половини 1990 р. ми стали постійно їздити у Київ до канцелярії та ради УАПЦ з проханням надіслати для Чернігова українського священника. Часто їздили В. Логін, С. Шумило та Надія Лук'яненко, згодом приєдналися Т. Непомняща, О. Сіренко та інші. Активне сприяння чернігівській громаді УАПЦ у цей час стали надавати представники чернігівського Руху В. Сарана, В. Ступак, В. Чепурний, Ю. Соболев та інші, від УРП – А. Шацький, А. Майба, М. Коваль та інші.

Священник УАПЦ о. Мефодій Андрущенко, поч. 1990-х рр.

Першим священником УАПЦ, який восени 1990 р. побував у Чернігові, був отець Мефодій Андрущенко. Він був разом з іншим священником УАПЦ з Тернопільщини. Вони виступали з промовою під час одного з демократичних мітингів на Валу. А потім зайшли до розташованого поруч Спасо-Преображенського собору, який на той час ще діяв як музей, де вперше відправили коротенький молебень. Я тоді довго спілкувався з о. Мефодієм і другим священником. Отця Мефодія у диякони УАПЦ рукопоکлав в 1920-ті роки Василь Липківський, а у 1942 році він прийняв пересвячення і був рукоположений на священника. Казали, наче його рукопокладав на священника чи то єп. Мстислав (Скрипник), чи то митр. Полікарп (Сікорський), але точно не пам'ятаю. Про відновлення УАПЦ о. Мефодій почув на Вінничині по радіо в 1989 р. і одразу поїхав до Києва та Львова, де приєднався до УАПЦ. З собою він мав старі богослужбові видання українською мовою, які багато років переховував.

Священик УАПЦ о. Мефодій Андрущенко у Чернігові, 4 листопада 1990 р. Архів С. В. Шумило

Якщо не помиляюся, приїзд о. Мефодія до Чернігова відбувся 4 листопада 1990 р. на День пам'яті жертв Голодомору.

Факт несанкціонованої відправи молебню священиками УАПЦ у Спасо-Преображенському соборі викликав у місцевого партійного керівництва серйозне занепокоєння. І вже незабаром, напередодні приїзду до Чернігова патріарха Мстислава, собор спішно було передано РПЦ. Сталося це 15 листопада 1990 року.

Приїзд патріарха Мстислава

Після проголошення Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України, під тиском національно-демократичних сил та народних депутатів з фракції «Народна рада», вдалося домогтися змін у ставленні республіканської влади УРСР до УАПЦ. Вже 2 жовтня 1990 р. Радою у справах релігій при Раді Міністрів УРСР було вперше офіційно зареєстровано Статут УАПЦ, що легалізувало конфесію та надавало юридичне право на реєстрацію громад та можливість отримання культових споруд. Одночасно з легалізацією УАПЦ, під тиском громадськості, народних депутатів та національно-демократичних сил (численні пікети, мітинги, голодування та петиції), радянською владою вперше за 49 років було надано дозвіл патріарху Мстиславу (Скрипнику) відвідати Україну.

20 жовтня 1990 р. пізно ввечері першоієрарх УАПЦ прибув літаком до Києва. Вже в самому аеропорту з великою наснагою його чекали сотні людей з різних регіонів України. Літак прибув із затримкою, тому чекати довелося кілька годин. Коли всі присутні побачили, як з трапу літака в білому підрыснику сходить старенький і немічний патріарх, всі з неймовірним піднесенням та екстазом стали голосно вигукувати «Слава Патріарху!» та «Слава УАПЦ!», а також співати «Боже великий єдиний...».

Зустріч патріарха Мстислава в аеропорту «Бориспіль»

Від Чернігова патріарха в аеропорту зустрічали я та ще кілька активістів. З собою я привіз чернігівську козацьку корогву з написом «Чернігів» і двома перехрещеними шаблями, яку я випросив у

чернігівському Товаристві української мови. В аеропорту я намагався високо тримати цю корогву, щоб патріарх міг побачити, що його зустрічають, зокрема, і чернігівці...

Потім ми всі разом автобусами з аеропорту поїхали на Софійську площу, де на патріарха чекав велелюдний і багатотисячний натовп. Десь близько опівночі на Софійській площі відбувся молебень, після якого вл. Мстислав звернувся до людей зі словом... Важко передати відчуття того піднесення й ейфорії, які переповнювали людей. Вся Софійська площа і навколишні вулиці були переповнені незліченною масою людей. Складно сказати, скільки тисяч тоді зібралося послухати проповідь владики Мстислава, на якого багато хто тоді дивився як на «духовного лідера нації» та «українського Мойсея». Щоб почути тихий, слабкий і спокійний голос 92-річного патріарха, багатотисячний натовп стояв, затамувавши подих. Всі були настільки щільно притиснуті один до одного, що важко було поворухнутись чи протиснутись. Всю масу людей, мов морські хвилі, гойдало то в одну, то в іншу сторони, і жодним чином не можна було протистояти цій стихії, в якій «гойдались» всі, хто опинявся у цьому велелюдному морі.

*Виступ патріарха УАПЦ Мстислава
на Софійському майдані у Києві в ніч з 20 на 21 жовтня 1990 р.*

Користуючись тим, що у мене в руках була корогва, я протиснувся слідом за групою священників поближче до трибуни посеред Софійської площі, де виступав патріарх. І знову корогву із написом «Чернігів» я намагався тримати якнайвище, щоб її у цьому людському морі міг побачити владика, доля якого колись була пов'язана також із Черніговом.

Наступного дня, 21 жовтня, зранку в Андріївській церкві у Києві відбулася перша в історії УАПЦ патріарша літургія, яку очолив вл. Мстислав разом з іншими ієрархами УАПЦ. У храмі під час служби я так само тримав чернігівську корогву...

Патріарх УАПЦ Мстислав, праворуч від нього прот. Володимир Ярема, 1990 р.

В Україні патріарх Мстислав пробув близько місяця, відвідавши більшість регіонів України. 18 листопада 1990 р., в неділю, у соборі Святої Софії в Києві під час літургії відбулася інтронізація владики Мстислава на Патріарха Київського і всієї України. А вже через кілька днів, він відвідав Чернігів.

Мені випало тоді супроводжувати вл. Мстислава з Києва до Чернігова, щоб показувати водієві дорогу. Їхати до Києва ми мали разом зі Славком Логіним, але йому треба було займатись питаннями організації прийому патріарха у Чернігові. Тому я поїхав разом зі своїм братом Віталієм Шумилом.

У Києві ми зустрілись з патріархом, а потім вирушили на Чернігів. Владика Мстислав їхав разом з єп. Антонієм окремою машиною, а слідом за ними їхав автобус з групою молоді від київського СНУМу та Братства Андрія Первозванного, які мали у Чернігові забезпечувати безпеку патріарху. Разом з ними їхали і ми. На в'їзді до міста нас чекав Славко Логін, який також приєднався до кортежу.

Патріарх віз із собою кілька контейнерів медикаментів та одноразових шприців, тоді дуже цінних і рідкісних в СРСР, які він хотів добровільно передати в дар для чернігівських лікарень.

Проте місцева компартійна номенклатура зустріла 92-річного патріарха вкрай вороже і недоброчинно. За її наказом місцева партійна преса на приїзд патріарха відгукнулася пасквілями під назвою «Кар'єра петлюрівського ад'ютанта», «Хто вони, автокефали?», «Панегірик на приїзд Мстислава», «Правда і тільки правда» і т. п. Під Чернігівською міськрадою, куди патріарх мав передати в дар медикаменти, завчасно був зібраний натовп провокаторів, які кричали образливі слова і кидалися в бік вл. Мстислава. Щоб забезпечити захист від провокаторів, ми разом з представниками київського та чернігівського СНУМу, НРУ, УРП та інших організацій створили навколо патріарха «живий ланцюг», міцно тримаючи один одного за руки і не даючи комсомольцям та біснуватим жінкам накинутись на старенького і немічного владику. Натовп провокаторів кричав лайливі слова і щоб перекрити їхні викрики, ми стали взамін голосно вигукувати «Слава Патріарху!» та «Слава УАПЦ!», продовжуючи міцно тримати навколо нього «живий ланцюг». Але коли потім вл. Мстислав благословив почати безкоштовно роздавати всім присутнім Біблії українською мовою, то ті, що найбільше кричали і кидалися, першими одразу рвонули вихоплювати Біблії і забули про те, заради чого їх там зібрали... Серед цього натовпу була і група учнів Чернігівського єпархіального училища, частина з яких, замість нападів, попросилися підійти під благословення до вл. Мстислава, а потім деякі з них приєдналися до УАПЦ.

Патріарх УАПЦ Мстислав біля входу до Чернігівської міськради, листопад 1990 р.

Потім увечері біля ресторану «Дружба», де мала відбутись організована Товариством української мови та НРУ святкова вечір, ми знову забезпечували «живе ланцюгове коло» навколо вл. Мстислава, міцно тримаючи один-одного за руки, щоб там так само провокатори не завдали шкоди 92-річному владіці.

Побаченим у Чернігові він був дуже засмучений. Вдруге в його житті Чернігів викликав не найкращі почуття (вперше – ув'язнення у чернігівській в'язниці гестапо, а вдруге – такий брутальний прийом та провокації з боку місцевої влади). В ресторані патріарх відмовився брати участь у вечір, а потім попросив звозити його до місця колишнього свого ув'язнення в гестапо, де тепер у приміщенні колишньої в'язниці розташований історичний інститут Чернігівського педуніверситету. Владика Мстислав розповідав, що в далекі 1940-ві під час ув'язнення з вікна в'язниці він бачив Катерининську церкву, погляд на яку зігрівав йому душу і давав сил та насаги. Тож він захотів знову побачити цей храм...

Єдина нейтральна публікація про приїзд патр. Мстислава до Чернігова в офіційній пресі була розміщена у першому номері газети «Чернігівські відомості» від 26 листопада 1990 року. Всі інші, а особливо газета «Деснянська правда» – орган Чернігівського обкому КПУ, продовжували поливати брудом як 92-річного архієрея, так і УАПЦ. Особливо активно подібні опуси під різними псевдонімами у місцевій пресі писав прес-секретар обласного управління КДБ О. Добриця.

Не дивлячись на те, що ще у жовтні республіканські органи влади УРСР офіційно зареєстрували Статут УАПЦ та легалізували її діяльність в республіці, місцеві компартійні чиновники у Чернігові категорично відмовлялись реєструвати громаду УАПЦ та передати їй храм для богослужінь. Вони продовжували кампанію цькування, дискредитації та поливання брудом. Чинився тиск на роботі і на деяких активістів УАПЦ.

Щодо мене, то в цей час я ще навчався у школі, тож за активну участь у СНУМі та УАПЦ на мене з боку дирекції, вчителів та комсомольського активу почався шалений тиск, погрожували виключенням зі школи, влаштовували при всіх учнях показові «уроки перевиховання», обзиваючи «фашистом» та «бандерівською наволочкою»; чинився тиск на батьків на роботі з погрозами не дати квартиру та зіпсувати кар'єру...

Попри всі неприємності рух за відродження УАПЦ на Чернігівщині набирав все більшого поширення. Почали з'являтися групи прихильників УАПЦ у Ніжині, Прилуках та інших містах області. Переважно це були члени Товариства української мови, НРУ та УРП, але бувало, що переходили і просто віруючі. Пригадую, як зі Славком Логіним ми спеціально їздили потягом до Ніжина на засідання місцевого Товариства української мови, яке проходило у приміщенні Ніжинського педінституту ім. М. Гоголя, і де вперше було ініційовано питання створення місцевої громади УАПЦ. Ми тоді передали ніжинцям зразки заяв та статутних документів на реєстрацію громади УАПЦ, примірники газет «Наша віра» та ін.

Отець Семен Перва – перший священик УАПЦ

На початку 1991 року з особистого благословення патріарха Мстислава до Чернігова нарешті було вперше на постійній основі направлено священика УАПЦ. Ним був о. Семен Перва з Івано-Франківщини. Пригадую, як мені було доручено їхати його зустрічати і провести на засідання Товариства української мови, щоб він тут виступив і познайомився з місцевою українською громадою... Він приїхав до Чернігова з одним саквоюжем, у холодному потертому синьому плащі, з собою мав тільки підрясник, хрест, Біблію і кілька богослужбових книжок. Жити йому не було де, тому довелося його поселити у одного з членів Товариства мови...

З появою священика релігійне життя заметушилося. Вирішено було розпочати регулярні богослужіння та посилити вимоги передати для служб якийсь з недіючих храмів міста.

Одну з перших служб у місті о. Семен відправив на Вербну неділю 1991 року. Більше як за тиждень до свята віруючі звернулися до міської влади з проханням про дозвіл на відправу богослужіння у недіючій П'ятницькій церкві, але влада відмовила. Попри це служба відбулася просто неба під зачиненими дверима храму. На першу відправу УАПЦ зібралось понад 50 осіб. За тиждень до Пасхи віруючі знову звернулися до міської влади з таким же проханням, і цим разом отримали дозвіл. Почались приготування до першої за багато років служби у П'ятницькій церкві. Але за день до свята голова міськвиконкому Мельничук та директор архітектурного заповідника Сидельников відмовили. Все ж, незважаючи на всі перешкоди, 6 квітня ввечері відбулось богослужіння під зачиненими дверима П'ятницької церкви, а на Великдень – освячення пасок.

Ця служба зібрала велику кількість людей. Співав хор Товариства української мови під керівництвом викладачки Чернігівського музучилища Лариси Куровської. Цей хор до того в своєму репертуарі мав лише народні українські пісні і ніколи не практикував церковних співів. Проте за короткий час вони за допомогою о. Семена навчилися співати церковних піснеспівів за творами українських композиторів Д. Бортнянського, М. Березовського, А. Веделя. Так було сформовано перший у Чернігові церковний хор УАПЦ.

На другий день Великодня відбувся молебень просто неба під закритими дверима козацької Катерининської церкви, у приміщенні якої знаходився музей народної творчості. 9 квітня на тому ж місці було відправлено поминальну панахиду по спочилих.

Оскільки тоді в молодій громаді УАПЦ я був ще єдиний, хто вмів читати церковно-богослужбові тексти, молитви, Псалтир та інші церковні книги, то о. Семен попросив мене бути при ньому псаломником та помічником. Тож з того моменту протягом всього 1991 року під час усіх служб і молебнів УАПЦ у Чернігові та області я всюди завжди супроводжував його, допомагаючи під час проведення служб.

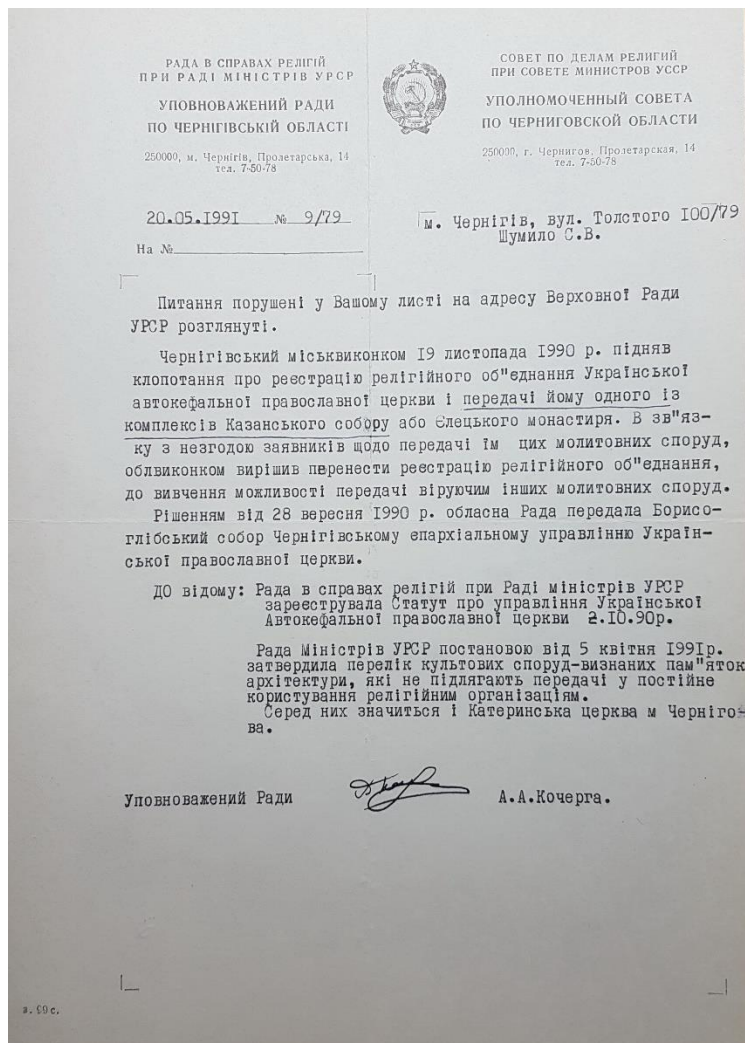
Один з перших молебнів УАПЦ у Чернігові перед зачиненими дверима Катерининської церкви, молебень править о. Семен Перва, співає хор Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, в якості псаломщика читає псалтир С. В. Шумило, квітень 1991 р. Архів С. В. Шумила

9, 10 і 11 квітня о. Семен разом з нашим активом Братства Андрія Первозванного провели на честь Пасхи Христової добродійні акції у кількох дитячих садках та в будинку для престарілих. Дітям та людям похилого віку ми дарували іконки, хрестики, пасочки, крашанки та інші дарунки. Допомогу в організації цієї акції надало Товариство Андрія Первозванного з США та інші представники української діаспори.

Згодом молебні на чолі з о. Семеном стали проводитись щонеділі просто неба під закритими дверима Катерининської церкви, збираючи все більше прихильників. Один з таких молебнів відбувся 26 квітня 1991 р., фотографія з якого додається до цієї статті.

Шляхами відродження

Протягом 1990 – 1991 рр. ми не припиняли писати листи і звернення як до місцевої, так і республіканської влади з вимогою зареєструвати громаду УАПЦ та передати їй храм. Так в Державному архіві Чернігівської області зберігся мій лист від 5 квітня 1991 р. на ім'я Голови Верховної Ради УРСР Л. М. Кравчука (ДАЧО. Ф. р5166. Оп. 3. Спр. 103. Лист Шумила С. В. від 05.05.1991 р.). Письмову відповідь на цей лист було доручено надати Уповноваженому Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Чернігівській області А. А. Кочерзі. У своєму листі на моє ім'я від 20 травня 1991 р. (№ 9/79) він надав чергову формальну відписку, повідомивши, що «облвиконком вирішив перенести реєстрацію релігійного об'єднання до вивчення можливості передачі віруючим інших молитовних споруд». Цим же листом повідомлялося, що Катерининська церква у м. Чернігові, на яку претендувала громада УАПЦ, внесена до переліку споруд, «які не підлягають передачі у постійне користування релігійним організаціям», а використовуваний під музей Борисоглібський собор, на який теж претендувала громада УАПЦ, начебто вже переданий Чернігівській єпархії РПЦ (ДАЧО. Ф. р5166. Оп. 3. Спр. 103. Відповідь А. А. Кочерги від 20.05.1991, № 9/79). Копія цього документа додається до цієї статті.

Відповідь Уповноваженого Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Чернігівській області А. А. Кочерги на ім'я С. В. Шумила від 20.05.1991, № 9/79. Архів С. В. Шумила

Також під стінами місцевих органів влади продовжували влаштовувати численні пікети з вимогою поновити УАПЦ в правах.

23 квітня 1991 р. Верховною Радою УРСР під тиском депутатів з фракції «Народна рада» було прийнято Закон «Про свободу совісті і релігійних організацій». Цей законодавчий акт проголошував рівність всіх релігій і конфесій перед законом. Після цього місцева комуністична влада, вдаючи на словах відданість принципам «перебудови», «гласності» та «демократизації», не могла вже надалі цілковито ігнорувати існування громади УАПЦ і відмовляти в реєстрації та передачі храму. Тим паче, що на чиновників не припинявся тиск боку громадськості та національно-демократичних сил.

Шукаючи як викрутитись з ситуації, місцева влада спершу хотіла громаду УАПЦ сховати подалі від центру міста, тому запропонували передати напівзруйновану будівлю колишньої Казанської церкви, яка не була на той час пристосована до богослужінь і навіть не мала куполів. Чиновники розуміли, що на її відбудову знадобляться роки і численні кошти, яких громада не мала. Тож передачею напівзруйнованої будівлі колишнього храму можна було б вирішити одразу дві проблеми: 1. Зняти обвинувачення у небажанні виконувати новоприйнятий Закон «Про свободу совісті і релігійних організацій»; 2. Нейтралізувати громаду УАПЦ та усунути її від активних дій у центрі міста. Проте в громаді, розуміючи сенс такої підступної «люб'язності», твердо настоювали на передачі саме Катерининської церкви, буквально закидуючи своїми зверненнями місцеві та республіканські органи влади.

Ми також активно інформували українську діаспору про релігійну ситуацію у Чернігові. Коли в США журналіст та історик УАПЦ Олександр Воронин (1926 - 2013) – багаторічний редактор української редакції радіостанції «Голос Америки» (1971–1989) та директор видавництва «Воскресіння» (Кенсінгтон), заснував видання бюлетеня «Благовісник відродження УАПЦ», то у Чернігові було відкрито корпункт, представником якого було призначено мене. Я тоді регулярно передавав новини про життя громади УАПЦ у Чернігові, які друкувалися у «Благовіснику» і завдяки цьому ставали відомими по всій українській діаспорі.

Сприяли ми і відродженню козацтва Чернігівщини. Зокрема, за участі і благословення о. Семена Перви та інших активістів УАПЦ 18 травня 1991 р. в приміщенні Чернігівського музею М. Коцюбинського відбулася перша Установча рада Козацького товариства Чернігівщини, на якій було покладено початок відродження козацького руху краю.

Молебень УАПЦ і посвячення у козаки під стінами П'ятницької церкви у Чернігові, липень 1991 р.

Важливою подією у справі національно-культурного та духовного відродження на Чернігівщині, зокрема й УАПЦ, був організований Товариством української мови спільно з Народним Рухом України у липні 1991 року культурно-просвітницький похід-рейд «Козацькими шляхами» по містах і селах Чернігівської області. У цьому поході, разом з представниками національно-культурних та політичних організацій, брали активну участь священник Семен Перва, представники активу чернігівської громади УАПЦ В. Логін, С. Шумило та інші.

Похід розпочався 13 липня з молебню під стінами П'ятницької церкви. А зранку наступного дня всі ми кількома автобусами вирушили в дорогу. Наш шлях пролягав через Седнів, Березне, Волосківці, Жовтневе, Сосницю, Авдіївку, Дігтярівку, Комань, Новгород-Сіверський, Короп, Батурин та інші села і міста області. Ночували у наметах, їжу варили на вогнищах. Під час рейду автобуси з учасниками походу зупинялися по всіх цих селах, де проводили культурно-просвітницьку роботу з місцевими мешканцями, популяризуючи національно-культурні цінності, мову, історію та спадщину українського народу. Виступав всюди по селах і о. Семен Перва, який у своїх проповідях розповідав людям про потребу вірити в Бога, творити добро і виконувати Заповіді Божі. Отець Семен не був теологом. Проповіді його були може надто прості, але саме тим вони були зрозумілі і прийнятні простим людям.

Священники УАПЦ о. Семен Перва та о. Петро Бойко під час культурно-просвітницького походу-рейду «Козацькими шляхами» на Чернігівщині, липень 1990 р.

Євген Сверстюк на цей похід нам безкоштовно передав з Києва велику партію газет УАПЦ «Наша віра», які я зі Славком Логіним всюди роздавали під час акцій місцевим мешканцям та розповідали про гоніння комуністичного режиму на віру і Церкву, розстріли священників та руйнування храмів. Також всі разом ми вели роз'яснення та агітацію серед людей за Незалежність України та проти антинародної політики комуністичного безбожного режиму. Слова правди багатьом тоді розплющували очі. Все це в тій чи іншій мірі готувало ґрунт до набуття Україною омріяної та вистражданої незалежності.

Особливо запам'яталося, як під час походу у селі Дігтярівка на Новгород-Сіверщині пізно ввечері нас зустрічало все село. На ранок у стінах місцевої напівзруйнованої мазепинської церкви Покрова Богородиці вперше за багато років нами було відслужено молебень. Ця церква унікальна не тільки тим, що її побудував гетьман Іван Мазепа, але й тим, що саме в ній, за переказами, 30 жовтня 1708 р. відбулася історична зустріч між гетьманом України та королем Швеції Карлом XII і саме тут було підписано українсько-шведську військово-політичну угоду. На спомин про ті події у стінах старовинного храму було відслужено панахиду за гетьманом Іваном Мазепою та всіма козаками і героями, які полягли у боротьбі за волю і незалежність України. На молитву зібралося майже все село. Служб Божих вони не чули тут вже кілька десятиліть. Старі бабці просили о. Семена залишитись у них назавжди і правити тут богослужіння.

У іншому селі Комань на Новгород-Сіверщині відвідали козацький цвинтар, де начебто була десь і могила видатного соратника Б. Хмельницького, полковника і наказного гетьмана Війська Запорозького Івана Богуна, якого було страчено поляками в 1664 році. Відвідавши це святе місце, нами вперше за багато років тут було відслужено панахиду по Івану Богуну.

Священники УАПЦ о. Семен Перва та о. Петро Бойко у Батурині освятили першу в Україні пам'ятну плиту на честь гетьмана Івана Мазепи, а також відслужено по ньому панахиду, липень 1990 р.

Особливо урочисті заходи були проведені у колишній гетьманській столиці Батурині. У ці дні сюди з'їхалися сотні людей з різних областей України. Ми зупинилися на нічліг у наметах на березі річки Сейм. До отця Семена тут приєднався інший священник УАПЦ з Києва о. Петро Бойко – відомий український радіоведучий, який деякий час виконував обов'язки секретаря патріарха Мстислава. У Батурині з ініціативи Товариства української мови та НРУ тоді було встановлено й освячено духовенством УАПЦ першу в Україні пам'ятну плиту на честь гетьмана Івана Мазепи, а також відслужено по ньому панахиду. На акцію зібралось кілька тисяч людей.

Ці просвітницькі заходи по селах і містах Чернігівщини мали широкий резонанс і набули важливого значення у подальшому пробудженні національної та релігійної свідомості багатьох мешканців Чернігово-Сіверщини.

Коли у серпні 1991 р. відбувся путч «ГКЧП», ми з о. Семеном Первою та іншими парафіянами УАПЦ обговорювали ці події, підтримавши від імені громади УАПЦ національно-демократичні сили Чернігівщини у боротьбі за незалежність та проти відновлення комуністичного тоталітарного режиму. Члени громади УАПЦ брали активну участь у протестних акціях проти путчу «ГКЧП». На наше прохання о. Семен тоді служив на квартирі молебень з особливою молитвою, щоб Господь благословив Україну та дарував країні незалежність і мир. Такі самі молебні духовенство і вірні УАПЦ, УГКЦ та інших конфесій здійснювали в ті дні по всій Україні.

А вже 24 серпня 1991 року Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України. Безбожний СССР припиняв своє існування, а з ним і КПСС. Україна стала самостійною державою.

З проголошенням незалежності України почала змінюватись і політика місцевої влади щодо релігії та свободи совісті. Завдяки активній і наполегливій підтримці представників чернігівських національно-демократичних сил В. Сарани, В. Ступака, В. Чепурного, Ю. Соболя та інших нарешті 21 вересня 1991 року вдалося домогтися рішення влади про передачу чернігівській громаді УАПЦ першого храму – маленької П'ятницької церкви у центрі міста. Вона на той час належала до музею, який не функціонував. Опалення в ній не було, як не було там ані ікон, ані підсвічників та інших предметів культу. Доводилось все приносити самим з дому і робити самотужки. Замість аналоя посередині храму лежали каміння від старого фундаменту, яке прикрасили рушниками і поклали на них ікони. Замість підсвічника зробили дерев'яну коробку, в яку насипали піску, щоб можна було ставити туди свічки. В храмі взимку було дуже холодно, обігріву не було, доводилось тепло вдягатись і так служити... Так почав на перших порах функціонувати перший храм УАПЦ у Чернігові.

Освячення П'ятницької церкви і перша літургія у ній на свято Різдва Богородиці, 21 вересня 1991 р.

Освячення П'ятницької церкви і перша літургія у ній відбулися 21 вересня 1991 р. на свято Різдва Богородиці. Службу очолив направлений з Києва єпископ Пантелеймон (Романовський), якого у липні 1991 року патріарх Мстислав та єпископ Антоній (Щерба) з США висвятили на єпископа Дніпропетровського. Не маючи у Дніпропетровську храму, він хотів стати єпископом Чернігівським і почав приїздити та служити тут, навіть не ставлячи до відома громаду. Зарекомендував він себе не з найкращої сторони... Близьке знайомство з вищим церковним функціонером викликало перші непорозуміння та розчарування. Адже люди стільки років самотужки, власними силами і без жодної допомоги церковного керівництва, створювали на «пустому місці» ґрунт і виборювали храм... А тут приїхав «бос», який не доклавши жодних зусиль до цього, тепер хотів все підім'яти під себе і «приватизувати», не рахуючись з думкою громади і цілковито ігноруючи принципи соборноправності. Виявилось, цей «владика» нічим не відрізнявся від таких же колег з «конкуруючої» юрисдикції.

Не бажаючи мати над собою такого «пана», чернігівська громада з листопада 1990 р. просила церковний провід УАПЦ рукопокласти на чернігівського єпископа 90-річного о. Мефодія Андрущенка, якого в диякони рукопокладав іще Василь Липківський. Проте ця ініціатива не знайшла підтримки у Києві і Чернігів до початку 1992 року лишався фактично без архієрея, хоча формально чернігівським єпископом УАПЦ продовжував вважатись єпископ Роман (Балащук).

Єпископ Чернігівський УАПЦ Полікарп (Пахолук) під час акції Чернігівської крайової організації СНУМ, 1992 р.

Першим реальним чернігівським архієреєм УАПЦ став на початку 1992 року єпископ Полікарп (Пахолук), навколо якого в громаді УАПЦ вже по-новому забувало життя. Отець Семен Перва змушений був полишити Чернігівщину. Серед кліру П'ятницької церкви, а згодом і переданої УАПЦ другої церкви свв. Михайла і Федора, з'явилися нові священики, тепер вже з місцевих мешканців. Але це вже інша історія, свідком якої я не був.

В січні 1992 року я остаточно відійшов від участі в діяльності УАПЦ та цілковито залишив участь у політичних рухах та організаціях, продовживши відвідувати як простий мирянин богослужіння Катакомбної Церкви.

В чернігівській же громаді УАПЦ на зміну першим романтикам-ідеалістам на той час прийшли вже нові люди, які й стали свідками та учасниками нової її історії.

Відродження УАПЦ в 1990 – 1991 рр. значною мірою було пов'язане з періодом небувалого і щирого патріотичного підйому та ентузіазму, романтизму та ідеалістичних надій в суспільстві. Переживши добу атеїстично-комуністичного дурману, притлумлення віри і правди, люди нарешті відчували подих свободи. Це не був героїзм. Для багатьох, зокрема і для мене, участь у тих процесах – це був щирий порив, внутрішній духовний пошук Бога та Правди Його. Пошук вищого сенсу та самопізнання, який у ту добу проявився саме у такій формі. Цей шлях пошуків не був прямим і легким. Чимало було спотикань і помилок... У когось він був надто ідеалістичний, у когось – надто політизований... Не все з тих надій виправдалося. Чимало хто потім пережив внутрішнє розчарування і нові пошуки... Як би там не склалося, це був щирий порив після багатьох десятиліть безбожжя, несвободи і олжі вивільнитись з того духовного «вавілонського полону», відшукати «самого себе» і особисту стежку до Бога. Можна по-різному оцінювати ті події і процеси. Проте вони назавжди ввійдуть в історію як становлення незалежної України, так і українського духовно-релігійного відродження кінця ХХ століття.

С. В. Шутило,
депутат Чернігівської міської ради
(2002 – 2006 рр.)

Скорочена версія статті опублікована тут:

Шутило С. В. Важка стежка до храму... Спогади очевидця відродження УАПЦ у Чернігові: 1990 – 1991 рр. // Цеглинка для рідного храму. Історія відродження Чернігівської єпархії (1989 – 2002 рр.) : зб. матеріалів / Ю. О. Соболев, В. Ф. Чепурний. Чернівці: Вид-во "Десна - Поліграф", 2020. С. 136 – 172.